

luontoinen — luonteinen — luontainen.

Huolitellussakin kielessä on jatkuvasti horjuvuutta *luontoinen* ja *luonteinen* -sanojen käytössä: onko sanottava jonkun luontoinen vai jonkun luonteinen käsky ja onko mieluummin puhuttava arka-, hyvä-, jaloluontoisesta vai arka-, hyvä-, jaloluonteisesta henkilöstä ja arka-, poliittis-, tilapäisluontoisesta vai arka-, poliittis-, tilapäisluonteisesta asiasta?

Ennen kuin näiden adjektiivien välillä voi suorittaa tarkempaa rajankäyntiä, on syytä tarkastaa, mitä merkitystehtäviä niiden kantasanoilla *luonnolla* ja *luonteella* on yleiskielessä.

Luomakunnasta, ihmistä ympäröivästä maailmasta, puhuttaessa ei voi syntyä epäselvyyttä: siitä käytetään yksin-

omaan luonto-sanaa. Niin ikään puhutaan ihana-, jylhä-, karu-, kaunisluontoisesta seudusta.

Ihmisellä sen sijaan voidaan sanoa olevan sekä luonto että luonne, jotka sanat tällöin kuitenkin eroavat olennaisesti merkitystehtävältään. Edellisen tarkoitassa ihmisen synnynnäisiä, muuttumattomia sielunominaisuuksia — laajentuneesti myös itsetuntoa, rohkeutta, siusia — jälkimmäisellä ymmärretään sellaisia sielunominaisuuksia, jotka ovat kehityksenalaisia, ainakin osalta ihmisen itsensä hankkimia. Puhutaan esim. jalosta, lujasta, siveellisestä, suorasta, tarmokkaasta ja ylevästä luonteesta, mutta tuskin luonnosta, jolla olisi tällaisia attri-

buutteja. Näin ollen pitäisin myös jalo-, luja-, suora- ja yleväluonteista vastaavia luontoinen-loppuisia adjektiiveja suositeltavampina, joskin jälkimmäinen tyyppi on Nykysuomen sanakirjan kokoelmissa runsaammin edustuneena: jalo- luonteinen 4, -luontoinen 12 (mm. Jylhä, Kolkkala, Päivärinta, Talvio), lujaluonteinen 8, -luontoinen 15 (mm. Aho, Sauli), suoraluonteinen 2, -luontoinen 11 (mm. Sillanpää ja Tarkiainen), yleväluontoinen 2 poimintoa. — Yhtä hyvin voidaan sitä vastoin sanoa: isänsä luontoinen tyttö, Elias Lönnrotin luontoinen tiedemies ~ isänsä luonteinen, Elias Lönnrotin luonteinen. Ja kun sekä luonne että luonto saattaa olla hellä, hyvä, pehmeä tai tyyri, vastaavat adjektiivitkin ovat yhtä mahdollisia.

Horjuvinta po. sanojen käyttö on niissä tapauksissa, joissa on kysymys esineistä ja asioista. Luonnolla ja luonteella ei tällöin ole mitään merkityseroa; molemmat tarkoittavat esineen tai asian perusolemusta, sen yleisiä tai olennaisia ominaisuuksia. Samalla tavoin sanotaan toisaalta: meren luontoinen järvi,

luonto	100, joista	yhdyssanoja	15
luonne	239	»	124
luontoinen	287, joista	gen.-alkuisia	yhdyssanoja 71, muita 170
luonteinen	83	»	» 24 » 47

Substantiivien ja niistä johdettujen adjektiivien käytössä on näin ollen ilmeinen ristiriita. Viime aikoina on po. merkitystehtävässä kuitenkin tarkoituksellisesti ruvettu luonne-sanan ohella suosimaan luonteista, jota siitä huoli-

Lopuksi lienee vielä syytä ottaa käsiteltäväksi adjektiivi *luontainen*, jonka merkityksen olen Nykysuomen sanakirjaan määritellyt seuraavasti: luonnollinen (ei tehty, ihmisen aikaansaama), luonnonmukainen, -omainen, luonnon; synnynäinen, synty-, alkuperäinen, peritty, aito, oikea. Esimerkkejä: Luontai-

malikutaudin luontoinen aivokalvon tulehdus, sen luontoinen, virallisen luontoinen ja seuraavan luontoinen tapaus sekä toisaalta: erämaan luonteiset seudet, pronssin ja messingin luonteisia lejeerauksia ja komennon luonteinen käsky. Horjuvuutta on niin ikään yhdyssanojen käytössä: kokeilun-, lahjan-, pakinan- ja ankaran-, hyvän-, perustavan-, samanluontoinen ~ anekdootin-, hyökkäyksen-, ja vakavan-, virallisenluonteinen; arka-, helppo-, paha-, vaikea- ja käytännöllis-, paikallis-, satunnais-, sotilaallis-, tilapäis-, yleisluontoinen ~ draamallis-, filosofis-, poliittis-, tilapäis-, valtiollis-, yleisluonteinen. (Vain sattuma lienee, että yhdysadjektiiveista, joiden alkuosana on nominatiivissa oleva substantiivi, on vain luontoinen -loppuisia poimintoja: puolustus-, sopimus-, ukkos- ja kausi-, perintöluontoinen.) Sen sijaan, että substantiiveista luonne on Nykysuomen sanakirjan kokoelmien mukaan tässä merkitystehtävässä luontoa huomattavasti yleisempi, vastaavien adjektiivien suhteen vaaka kallistuu yhtä paljon päinvastaiselle puolelle. Esiintymäluvut ovat:

matta, että luontoinen tässä tapauksessa niin ikään on täysin puollettavissa, onkin sekä johdonmukaisuuden että myös sen vuoksi pidettävä »parempana», että luontoisella ja nimenomaan luonnolla on riittämiin muita merkitystehtäviä.

nen vesiväylä, satama. Luontaiset kivennäisöljyt. Puun luontainen väri. Kasvien leviäminen luontaisesti. Saaristolaisten luontaiset elinkeinot, kalastus ja merenkulku. Luontainen arkuus, vastenmielisyys jotakin kohtaan. Luontainen puhuja, kertoja.

Itsenäisenä adjektiivina luontainen

	<i>luontoinen</i>	<i>luonteinen</i>
1. luonnosta	ihana-, jylhä-, karu-, kaunisluontoinen	
2. ihmisistä	isänsä luontoinen t. luonteinen tyttö; heikko-, hellä-, hyvä-, pehmeä-, tyyni-, virkeäluontoinen t. -luon- teinen	jalo-, luja-, suora-, yleväluon- teinen
3. esineistä ja asioista	(arka- ym. luontoinen)	komennon luonteinen käsky, pakinan, virallisen luonteinen (myös yht.), kausi-, puolustus-, ukkos-, arka-, poliittis-, tila- päis-, yleisluonteinen

eroaa selvästi luontoisesta ja luonteisesta, mutta yhdyssanan alkuosana (luontais-) sitä käytetään useasti silloinkin, kun luontoista (luontois-) olisi merkityksen vuoksi pidettävä asiallisempana. Voidaan kyllä puhua luontaislahjoista ja luontaisoikeudesta eli luonnonoikeudesta, so. oikeusjärjestelmästä, jonka mukaan kaikille kansoille kaikkina aikoina pätevä oikeus perustuisi yksinomaan ihmisjärkeen, mutta toisaalta on suositettava sanoja luontoisetu, -palkka, -suoritus, -talous, -taloudellinen ja -vero sekä luontois- eli luonnonparantola.

SKS:n kielivaliokunnan työjaosto asetui kokouksessaan 27. 1. 47 kannattamaan kirjoittajan esittämiä ajatuksia; kahteen kohtaan on kuitenkin jaoston esityksestä tehty lievennys: *isänsä luonteinen tyttö* -ilmauksen rinnalla voidaan sanoa myös *isänsä luontoinen tyttö*, koska yhtä hyvin voi olla kysymys luonnosta kuin luonteesta (vrt. taul.), ja esineistä ja asioista puhuttaessa voidaan käyttää myös *arkaluontoinen*-sanaa (asia on arkaluontoinen), joskin -luonteista on viime aikoina suositettu ja sen käyttö on lisääntynyt.

Jouko Vesikansa.